

- участю, м. Бережани, 17 верес., 2020 р. / Бережанський краєзнавчий музей / Упор. Н. Бойко. Бережани, 2020. 120 с.
9. Франко І. План викладів історії літератури руської // Збір. тв.: У 50 т. Т. 41. К., 1984. С.31.
 10. Тимошик М. Книги Святого Письма українською мовою: До історії перекладу й видання // Друкарство, 2000. Січень-лютий. С. 11.
 11. Огієнко І. Не маємо каменя наріжного // Рідна мова. Наук.-поп. місячник. Варшава, 1934. Ч. 4. С. 131–138.
 12. Степовик Д. Енциклопедія сучасної України. т. 2. С. 737–738.
 13. Антофійчук В.І. Євангельські мотиви в українській літературі ХХ століття. Чернівці: Рута, 2001. 335 с.
 14. Ямчук П. Християнський консерватизм, дух, епоха, людина. Одеса: ОІВС, 2001. 264 с.
 15. Рева Л. Освіта і мовна культура в Україні: звернення до витоків // Філософія культури: Мова. Рациональність. Освіта / Матеріали Другої Всеукр. наук.-практ. конф. (15 квіт., 2011, Донецьк); Під наук. ред. д-ра філософ. н., проф. Додонова Р.О., к. філософ. н., доц. Давидова П.Г. [С. 160–164]. Донецьк: ДонІЗТ, 2011. 196 с.
 16. Розмови про українських письменників: Ч. I: Від найдавніших часів до 60-х років ХІХ ст. / Склав В. Щепотьев. Полтава, 1918. С. 10.
 17. Мишанич О. Григорій Сковорода // Мишанич О. Кризь віки. К., 1996. С. 155.
 18. Великому Каменяреві українського народу: Зб., присвячений пам'яті Івана Франка: 1856 1941. Нью-Йорк, 1941. С. 5.
 19. Єфремов С. Іван Левицький Нечуй. К., 1925. С. 66.
 20. Брік А. По спогадах Коцюбинського. Х., 1931. С. 69.
 21. Кобилянська О. Про себе саму // Ольга Кобилянська: Альманах у пам'ятку її сорокалітньої письменницької діяльності: 1887–1927. Чернівці, 1928. С. 46.

Тетяна Якубова (Київ)

науковий співробітник відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, кандидат історичних наук

Ярослав Матвійшин (Київ)

професор Міжнародної академії Сан-Маріно, кандидат фізико-математичних наук (історія науки і техніки)

Військова діяльність українського козацтва на сторінках праць Ю. Шуйського: матеріали щодо атрибуції книжкових знаків

Важливими для сучасних історичних козакознавчих, книгознавчих досліджень залишаються польські історичні праці, які зберігаються у фонді літератури польською мовою у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій (далі – ВБЗК) Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІК НБУВ). Польські історичні наукові видання з фондів згаданого відділу, зокрема праця Ю. Шуйського *Historji Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście* [9] містять багату історичну інформацію про діяльність українського козацтва. На примірниках деяких із його праць розміщено різноманітні провенієнції, що мають перспективи для вивчення та атрибуції.

Творчість Ю. Шуйського добре знав І. Франко і вказав як на її позитивні сторони, так й на певні недоліки у висвітленні української історії. Рецензуючи, на пр., анонімно в журналі «Світ» [27, 250] його німецькомовну працю «Поляки та Русини в Галичині» [5] 1882 р. видання, в якій йдеться, зокрема, і про козаччину, він вказав на хиби у трактуванні «рутенської» нації, до якої польський історик забув причислити «русинів буковинських і угорських»; на змішане трактування історії, культури, літератури і побуту польського і українського народів; певне зверхнє пансько-консервативне сприйняття останнього; у перекладі народних пісень (у т.ч. про козака, якого «гілочкою» будить «прекрасна Марія», щоб попередити про татар, що наближаються, на що той не реагує, а признається їй, що саме вона йому щойно снилася) [5, 65]. Проте І. Франко робить висновок «про само видання /.../, що воно все-таки заслугою на похвалу (авторство Каменяра встановлено за [28, 11]). Ластівкою у перекладі історичних праць Шуйського українською мовою є фрагменти зі згаданого його твору «Поляки та Русини в Галичині» [5], що з'явилися 2006 р. у львівському часописі «Ї» [7] (глумачення здійснено за виданням його «Вибраних творів» 1896 р. [12]). На праці Ф. Шуйського опирався М. Грушевський, зосібна, на його розвідку «Людвиг Угорський та міжкоролів'я після його смерті» [10, 99], при трактуванні політичних змагань між Угорщиною та Польщею за панування у Галичині та унійних питань, а також про можливості збереження «окремистості» останньої [18, IV, 112] [т.с., 117, 465]. Викладаючи історію культурно-релігійного руху XVI ст. у РП, Грушевський посилається також на цикл п'яти публічних лекцій Ю. Шуйського «Відродження і реформація у Польщі» [11], опублікованих 1880 р. (і включених також у [7]). Погляди Ю. Шуйського на історію українського козацтва поч. XVII ст. (головно 1619–1621 рр.) на підставі його ґрунтовної «Історії Польщі, написаної згідно останніх досліджень» (пор. львівське вид. К. Вільда [1], т. 2, 1863) та, зосібна, його пізнішої більш стриманої публікації «Цецора та Хотин» [6], досить фахово висвітлив ніжинський дослідник В. Ребенок, намагаючись визначити, як Ю. Шуйський оцінив роль українського козацтва в історії РП, а також, як він описав битви під Цецорою 1620 р. та Хотином 1621 р., і яке місце в них він відвів козацькому війську на чолі з П. Сагайдачним, і як він викладав історію власної держави «крізь призму міжнародних стосунків, внутрішніх суспільно-політичних процесів та військових дій», зауваживши, що «інформації з козацької тематики в цілому, на жаль, обмаль», і що це пов'язано, зокрема, з «остаточним відходом історика від романтичних поглядів Й. Лелевеля, який відбувся в 70-х рр. XIX ст.» [34, 26]. Як справедливо відмітив В. Горобець, еволюція поглядів Ю. Шуйського в нових політичних умовах після львівського видання своїх творів [1], не без впливу ідей Кароля Шайнохи, увінчалася публікацією 1880 р. [9] «синтетичного викладу польської історії, в якому польська експансія на Схід трактувалася, винятково з позиції культуртрегерства, поширення в Україні європейської культури» [9, 335–34].

Пальма першості в трактуванні творчості Шуйського належить, звичайно, польським історикам. Досліджуючи творчість Ю. Шуйського, на відмінності його позиції у висвітленні низки історичних подій, у порівнянні з іншими істориками, у т.ч. Лелевелем та В. Калінкою, вказав, зокрема, відомий польський дослідник Єжи Матерніцький [26].

Історію РП у XVII ст., в якій козацьке питання займало одне з чільних місць, Шуйський вважав найважливішою у своїх наукових дослідженнях, які він досить повно представив у чотирьохтомному львівському виданні своїх праць 1862–1866 рр. [1]. Маючи намір викласти ці ж розрізнені результати більш компактно й доступніше, а головне, внести окремі застережливі корективи у деякі свої попередні «романтичні» висновки, він 1880 р. публікує «Історію Польщі стисло розказаної дванадцять книг» (далі – *Historji Polskiej*) [9]. У «Вступному слові» до неї він зазначає, що його книга не є «спопуляризованою», а викладена чіткою науковою мовою, хоча без коментарів та поглиблених наукових посилань, і призначена вона, перш за все, для молоді, а тому в ній зібрані найважливіші факти з історії РП, за його словами, «в новому трактуванні».

Військову потугу українського козацтва Шуйський оцінює у дев'ятій главі (1607–1648. Zygmunt III. – Władysław IV) своєї «*Historji Polskiej*» [9], в якій він характеризує, зосібна, військову діяльність гетьмана Петра Сагайдачного, котра, за його думкою, спричинила руйнівні наслідки польсько-турецьких відносин, обгрунтовуючи свою тезу тим, що останній, зібравши значні козацькі сили, «здійснював щорічні походи до турецьких кордонів», не узгодивши свої дії з польською стороною, а 1615 р., навіть, спалив Трапезунд і Синоп [9, 250]. Власне, до останнього через десять років скерував флотилію бойових чайок і майбутній соратник Б. Хмельницького та козацький наказний гетьман і дипломат Кіндрат Бурляй. У вересні ж 1617 р. РП заключила з Портою угоду, за якою польська сторона повинна була дотримуватися нейтралітету в молдавських справах і стримувати козацтво щодо військових дій проти Османської імперії. Того ж року частина польських військ під командою Марціна Казановського (*Kazanowski*) була спрямована для захисту кордонів від татар [9, 250–251]. У той же час, як зазначає Шуйський, українські козаки продовжували вести воєнні дії проти Туреччини, у т.ч. на Чорному морі, а тому Порта почала погрожувати війною РП, під протекцією якої була ця частина воявоначних козаків. Саме тому Шуйський, подаючи низку історичних відомостей часу козацьких морських експедицій, розглядає цей період історії козащини як небезпечний для політики Польщі, бо остання намагалася налагодити мирні стосунки з Портою. Разом із тим він особливо підкреслює, як позитивне явище польсько-козацьких відносин того часу, участь козацького війська під час польсько-московської війни 1617–1618 рр. на стороні РП: війська королеви Владислава, що зайняли Смоленськ, Новгород Сіверський та Чернігів, були підсилені 20000 козаків П. Сагайдачного і таким чином, змогли дійти й до брам Москви [9, 251]. Разом із тим, автор відмічає, що саме в той час відбулося зміцнення козацтва, і тому вважає, що це вплинуло також на посилення православ'я в Україні. Аргументує він своє припущення фактом прибуття до Києва 1618 р. єрусалимського патріарха Теофаніса, посланця від Константинопольського патріархату, котрий 1620 р. за підтримки П. Сагайдачного та козаків висвятив православного митрополита Юва Борецького та архієпископа полоцького Мелетія Смотрицького [9, 257]. Опис польським істориком цих подій є ще одним важливим моментом в історії зв'язків православної церкви в Україні з названим патріархатом у I пол. XVII ст. і свідченням певного впливу козацького фактора в їхньому укріпленні.

Активність козаків на турецьких теренах, часами спільно з кримськими татарами, стала, за словами автора, «причиною вічного неспокою для Польщі», а тому він шукає виправдання наступу польської влади на українське козацтво, осудивши, зосібна, діяльність наступника П. Сагайдачного, українського гетьмана, полковника Ізмаїла, котрий, на власний розсуд, «вів переговори з татарами та Москвою, бився з турками на Чорному морі» [9, 255]. Коли ж турки погрозили новою війною, то у вересні 1625 р. Сейм направив в Україну 30000-у армію коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського, котрий, розбивши його козаків під Криловим (жовтень 1625), наклав на них «ординацію» (6 листопада), заставивши «відшкодувати заподіяні ними збитки та підпорядкувавши їх владі отамана» Михайла Дорошенка, призначеного королем» [9, 255]. Сам гетьман Ізмаїл, однак, таємно зник того ж 1625 р., саме тоді, коли «вирувала Запорізька Січ» [20]. Зауважимо, що мирні ж контакти з Кримом не були новиною: найбільш відомі ранні козацько-татарські угоди були укладені у роках: 1585-у (гетьман реєстрових козаків Ян Оришовський заключив угоду з Ісламом II Герейєм), 1621-го (Михайло Дорошенко підписав союз між Запорозькою Січчю і Кримським Ханством) та 1624-у (Козацько-татарський союз).

У 1628–1629 рр. загострилися відносини Польщі з Кримським ханством та його новообраним (1628–1635) ханом Джанібек-Гераєм, що призвело до походу проти татар польських загонів Стефана Хмельовського та Станіслава Любомирського, від чого немало страждало й українське населення. В Україні розпочалися нові «козацькі бунти», які згодом переросли у повстання під проводом Сулими та Павлюка. Усі ці події, як зазначає автор, були причиною низки «радикальних рішень» польських сеймів, направлених, зосібна, проти українського козацтва. 1635 р. Сейм прийняв нове розпорядження про зниження чисельності реєстру, обмеження свобод козаків та зведення фортеці Кодак на Дніпрі, що мала б зупинити притік населення на Запорозьку Січ. Шуйський коротко інформує про повстання запорозьких козаків під проводом гетьмана Івана Сулими проти РП, на придушення якого було того ж року направлено війська Конєцпольського. Не згадуючи про зруйнування ними фортеці (в ніч з 3 на 4 серпня 1635 р.) і страту Сулими у Варшаві (12 грудня того ж року), Шуйський повідомляє лише про «повстання (bunt) козаків Сулими проти фортеці на Дніпрі: Сулима вивезений на Варшавський двонедільний сейм (грудень 1635)» [9, 265]. Про посилення натиску на козацтво автор дещо більше говорить у зв'язку з «обезголовленням Павлюка» під час березневого Сейму 1638 р., коли Законодавча асамблея вжила «термінових радикальних, але не здійснених заходів проти козаків», яких вона позбавила всіх «привілеїв, юрисдикції, прерогатив і доходів /.../» [9, 265]. Йдеться про повстання нереєстрових козаків, розпочате у травні 1637 р. і очолюване Павлом Павлюком. Після придушення повстання, козаки, що до того мали гетьмана, стали відтепер підпорядковані (pod rząd) комісару, шляхтичу Петрові Коморовському [9, 265]. Автор вбачає, що безпосереднім результатом нових розпоряджень 1638 р. стало повстання запорозьких нереєстрових козаків, очолене гетьманами Яковом Остриянином та Дмитром Гунею, криваво придушене Конєцпольським та Єремією Вишневецьким. Репресії продовжувалися: «Незважаючи на відправлення депутатів до короля, серед яких був і пізніше відомий Богдан Хмельницький, комісія у Масловому

Ставі (Masłowy Staw) (грудень 1638 р.) повністю підтвердила вирок, якому, згідно з конституцією, мала підлягати Козаччина. З гарячковим посліхом почалася колонізація решти України, 'оселяюючи' козаків і перетягуючи їх на стрих сільського люду» [9, 265]. Автор знову не згадує ще одного важливого очільника повстання – полковника запорозьких нерестрових козаків Карпа Скидана, соратника Павлюка та Острянина, і про нещадну розправу над повсталими.

Шуйський детально характеризує діяльність польських сеймів, які своїми рішеннями призвели до того, що козаки були, значною мірою, позбавлені раніше наданих привілеїв і обмежені в деяких юридичних правах, а на українських селян і міщан посилено соціальний і релігійний тиск, невпинно продовжувалася з «господарським посліхом» колонізація українських земель. Як наслідок невдоволень всіх верств населення, від стану козаків до польського короля відправлені послы, у т. ч. Б. Хмельницький. Шуйський фактично осуджує негативні міри в козацькій справі Владислава IV, котрий дозволив втягнути себе у політику «великих панів», які продовжували привласнювати «великі українські латифундії». За думкою автора, саме на польському королі Владиславі IV лежить провина за початок визвольної війни в Україні під проводом Б. Хмельницького. В історії ж, за його словами, ступінь порозуміння короля з козаками у 1646 р. залишається неповністю розкритою таємницею.

Важливими для історії козакознавчих досліджень є подані автором відомості з життєвого шляху та воєнної діяльності Б. Хмельницького, включаючи оповідь про його конфлікт із шляхтичем Д. Чаплинським. За твердженням автора, Б. Хмельницький був шляхетного походження і ще під час Сейму 1646 р. шукав справедливості за образи, нанесені йому названим шляхтичем, а не отримавши сатисфакції, на його думку, начебто, з цієї причини, очолив від грудня 1647 р. козацьке повстання, забезпечив себе «татарською допомогою» та розбив під Жовтими Водами в травні 1648 р. польське військо, очолюване Стефаном Потоцьким, сином коронного гетьмана Міхала. Того ж місяця він наніс поразку в долині Крута Балка також силам самого Міхала Потоцького. За виразом Ю. Шуйського для Польщі настали часи «гвалтовного катаклізму», започаткованого «вибухом революції козацько-руської». Він робить висновок, що відповідальність за події «гвалтовної катастрофи» знову ж таки лежить на Владиславі IV, як й вина «за внутрішню катастрофу», яка, як уже згадувалося, розпочалася у Польщі в 1646 р. Ю. Шуйський поза цікавість до походження назви «козак», намагався розібратися в історичних причинах появи козацтва на теренах України, його своєрідної воєнної «рухливої козацької Речі Посполитої» [1, т. 2, 213], але прийшов до банального висновку з економічним присмаком, а саме, що значна частина населення перейшла в козацтво, піддавши під вплив «колонізаційної гарячки», яка ширилася через Поділля і Волинь в українські степи, переважно під опікою «великих колонізаторів», тобто, активних польських і руських панів. Він добре підмітив, що польська колонізація українських територій, яка йшла із заходу на схід, супроводжувалася також постійним тиском на свободи населення, яке все ж таки історично звикло до певних своїх вольностей, а тому часто схилилося до опору та відкритих бунтів та повстань.

Важливим важелем підтримки польською владою на початковому етапі військової структури козащини, що зароджувалася і самоорганізовувалася на при-

кордонних територіях у таких умовах колонізації, була, власне, необхідність захисту південно-східних меж РП, так само як володінь місцевих «панів». Як-що виникала загроза від сусідів населенню, то козацтво, «саморідний плід» України, було першим його захисником. Воно стало особливо небезпечним для Туреччини. Разом із тим, певні економічні інтереси Польщі та її мирні дипломатичні домовленості з Портою вимагали, за думкою автора, ліквідації козащини. Наводячи подібні історичні фактори, він робить висновок, що саме вони, а не соціально-релігійні умови в РП сприяли вибуху Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Між своїми хронологічно викладеними фрагментами Шуйський вміщує детальну розповідь про авантюру витівку короля Владислава, котрий, не маючи політичної підтримки, щоб розпочати самому війну з османами (на що його підбавали венеціанський посол Теплоло /Tiepolo/ та папський нунцій Де Торре /Togge/), вирішив втягти у неї козацтво. Цим він планував, за словами автора, відтягнути турків від Венеції, що з ними воювала, і була на порозі втрати Кандії, і якій відмовили в допомозі Франція і Німеччина. Саме у березневі свята 1646 р. король вирішив активно діяти, і у першу чергу, щоб «значну суму, позичену в королеви» та «за венеціанські гроші були розшукані козаки, які у спілці з татарами мали справу з новою акцією, підготовленою Богданом Хмельницьким. Козаки повинні були нападом з Чорного моря створити воєнне ускладнення (zawikłanie)» [9, 267]. Король уже наказав стягнути артилерію до Львова, але наштовхнувся на одностайний опір Сейму, так само як і скликані ним нагальні сейми 25 листопада 1646 та травневі 1647 рр. [9, 267–268]. «Ступінь домовленості короля з козаками 1646 р., за думкою автора, залишається історичною таємницею. Після вибуху козацького повстання опінія шляхти звинуватила його та його радників у заохоченні (o dodawanie otuchy) вільних козаків» [9, 268]. Таку думку дворянства автор вважає цілком вірогідною, якщо врахувати, що Б. Хмельницький – «людина шляхетного походження /та/ надзвичайної енергії», «навіть у розпал успіхів», проявив «надзвичайну повільність у поведженні з королем і з тими, хто наслідував його політику» [9, 268].

Головні події Визвольної війни Шуйський описує в десятій главі (Panowanie Jana Kazimierza i Michala Wiśniowieckiego 1648–1674) своєї «Historyi Polskiej» [9]. Йдеться про періоди панування королів Яна II Казимира Вази (20.XI.1648–16.09.1668), Міхала (Михайла I) Томаша Корибута Вишневецького (19.06.1669–10.XI.1673), час безкоролів'я та проголошення королем коронного гетьмана, «русина» (за висловом Яна Матейки) Яна III Собеського (21.05.1674), у титулах яких, серед інших, значилися також король Руський, Київський, Волинський, Подільський, Чернігівський, Сіверський та Православний (Rex Orthodoxus, останній був почесним і наданий 1661 р. римським папою Олександром VII, а Яну III Собеському 1684 р. папа Інокентій XI додав ще почесні титули Захисника віри /Defensor Fidei/ та Православної Величності /Orthodox Majesty/). Ю. Шуйський вважає, що деякі «традиції двору» Яна II Казимира перейняв також Мазепа [9, 299], [33]. У праці «Поляки та русини в Галичині» він стверджує, що в часи Казимира «велике питання про унію було майже знехтувано», і констатує, що сам король, будучи «суворим правителем по відношенню до русинських князів, але з русинським характером та мовою», сприяв появі білоруськомовного «Судебника», так само як кодифікованого між 1522 і 1529 роками «Литовського статуту») русинською мовою» [5, 178].

Польський історик розглядає дії польської та української сторін у період Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, відмічаючи відсутність злагоди серед польської еліти щодо українського козацтва. За словами автора, польський Сенат шукав порозуміння з Б. Хмельницьким під впливом канцлера Єжи Оссолінського [9, 274]. Як відомо, 1648 р. майбутній король Ян II Казимир Ваза за намовою останнього хотів порозумітися з українським гетьманом, проте склалося по-іншому: наступного року він на чолі коронного війська виступив проти козаків і змушений був заключити з Б. Хмельницьким Зборівську угоду, після програної битви під Зборовим 15–16 серпня 1649 р. У листопаді 1649 р. Сейм схвалив цю угоду, як іронізує Шуйський, під «сумнівною назвою благодаті для війська запорізького». Ю. Шуйський констатує, що Зборівська угода відновила старі права та привілеї козаків та визначила кількість реєстрового козацтва у 40000. Була встановлена лінія розмежування між територією вільних козаків та польським військом, за яку армія РП не мала права заходити. Угода передбачала вигнання єзуїтів та євреїв з козацьких територій та надання київському митрополиту місця в сенаті. Автор однак робить висновок, що ця угода виявилася неможливою для виконання обома сторонами, польською та козацькою.

Тому після короткого періоду «миролюбності» почала наростати нова хвиля війни, у той час як Є. Оссолінський, автор Зборівської угоди, попадає в опозицію. Взірцем її героєм дня стає Є. Вишневецький, «володар величезних володінь (dóbr) у Надніпров'ї, з придворними військами, з якими він самотужки стримував щороку козацькі рухи в нижньому Дніпрі, /що/ першим виступив проти пацифікаційної політики Сенату і розпочав власну кампанію, в якій він незабаром зустрівся з полковником Хмельницьким (кінець червня, липень)» [9, 273]. Головним посередником між поляками і козаками був брацлавський воевода Адам Кісель (Kisiel), котрому, так само як Є. Оссолінському, Шуйський симпатизує, вважаючи обидвох поборниками припинення «вбивчої соціальної війни», якою він називає Визвольну війну Б. Хмельницького 1648–1654 рр., що опирався на широкий селянський рух проти панів [9, 274]. Аналізуючи причини виникнення цієї війни, автор акцентує свою увагу на неприязнь народу до греко-католиків та єзуїтів, обходячи питання соціального і національного гніту пануючих класів. Згаданим подіям проте передував неочікуваний виступ князя Єремії Вишневецького, котрий знехтував намірами Сенату і першим розпочав з «власної руки» військові дії проти козацького полковника Кривоноса в червніліні 1648 р. Серед поляків, за словами автора, поширювалася думка про те, що Б. Хмельницький буде укладати угоди до того часу, аж поки татарський хан не прийде до нього з новою допомогою, а тоді разом з Тогай-беєм (Tohajbej) він «не зустріне перешкод на дорозі до серця Речі Посполитої» [9, 274–275]. В жовтні 1648 р. Б. Хмельницький (разом із Тогай-беєм) взяв в облогу Львів, що відкупився великою сумою грошей, зібраною міщанами, серед яких був Крістоф Годзінський. Зауважимо, що про це досить детальну тогочасну «Хроніку» навколелівських подій опублікував 1892 р. за документом з лвівського архіву галицький історик Олександр Чоловський (Człowski), а Адам Теллер 2013 р. переклав англійською мовою [30]. Про ці події згадує і Тетяна Якубова [32]. Наступного місяця Б. Хмельницький взяв в облогу Замостя. Туди ж Ян Казимир вислав до нього свого дипломата Якуба Смяровського (Śmiarowski) з оби-

цянкю підтвердження прав козаків та наданням булави українському гетьману [9, 275]. Б. Хмельницький урочисто прийняв королівського посланця, поцілував лист польського короля, а, взявши викуп з Замостя, відступив від міста. Польський король схилив Б. Хмельницького до двох умов: збереження козацьких привілеїв та гетьманства, взяття козаків під безпосередню опіку польського короля. Автор робить висновок, що це було справою «надзвичайно важкою для виконання» в Україні. Шуйський мовчить про невдалий замах на Б. Хмельницького 1649 р. при участі згаданого Смяровського, котрий був порубаний козацькими шаблями (11 травня 1649 р.).

Після повернення польських гетьманів із татарської неволі та смерті Є. Осолінського у серпні 1650 р. його місце посів його політичний конкурент Є. Лещинський. За цих історичних обставин правлячі кола Польщі полишили давнішу думку про війну з Московією, а спрямували свої зусилля на боротьбу з козаками. Коронний гетьман Калиновський розпочав військові дії під Баром та Вінницею. Наприкінці червня 1651 р. король Ян Казимир очолив польське військо у битві під Берестечком, яка була найбільшою у часи Хмельниччини і закінчилася поразкою козаків через зраду союзних тоді татар. Нова Білоцерківська угода 1651 р. встановлювала лише 20000 реєстрових козаків. Територією козаків тепер визначалося тільки Київське воєводство, тоді як Чигиринське староство стало резиденцією українських гетьманів.

Після описаних подій Ю. Шуйський намагається встановити причини переходу українського козацтва під владу московського царя. Підкресливши, що козащина «дала зразок сили», він пише, що Б. Хмельницький мав наміри закінчити військові справи і визнати над собою владу або Москви, або Туреччини, якщо не будуть змінені невідгідні для козаків пункти Білоцерківської угоди. Саме тоді гетьман намислив поріднитися з волоським господарем Лупулою, оженивши на його дочці Розанді свого сина Тимофія. Перемовини про перехід частини України під московську владу велися не із самим царем, а з його послом Бутурліним 1654 р., про що було узгоджено з царським посланцем Фоміним ще 1653 р. Ю. Шуйський не скриває, що цар підтвердив права та привілеї українських козаків, дарував адміністративну автономію краю та визначив 60000 реєстрових козаків. Переяславську угоду 1654 р. українського гетьмана з царем автор розцінює як зраду попереднім польсько-українським домовленостям, як непоправиму політичну хибу Б. Хмельницького, яка призвела до подальшого нагнітання ворожнечі між двома частинами України. Польська комісія, очолювана з Адамом Кіселем, застала Б. Хмельницького у Переяславі, за його словами, «запамороченого від тріумфів», оточеного ворогами Польщі. Додамо, що попри намагання підпорядкувати українську церкву московській, гетьман не включив такий пункт в умови договору, не дивлячись ні на постанову московського земського собору 1653 р. про Україну, ні на спроби посла та інших проросійських впливових осіб. У липні–серпні 1654 р. митрополитом Київським, Галицьким та всієї Русі Сильвестром Косівим до царя Олексія Михайловича було споряджене спеціальне посольство на чолі з вченим ігуменом Інокентієм Гізелем, що мало за мету відстояти незалежність Української Церкви й не посягати на її вірність Царгородському патріарху, зокрема не присилати до України «духовных московских на всякие начальства». Як відомо, це не впли-

нуло на подальшу тактику Москви, що самовільно трактувала переяславські угоди не тільки політичними, а й релігійними.

У виданні своєї «History of ...» [9] 1880 р., написаної фактично наприкінці 1870-х рр., колишній демократ і учасник січневого повстання Ю. Шуйський кардинально змінив деякі свої попередні висновки, скажімо, відносно Барської конфедерації. Якщо раніше він уважав її, незважаючи на деякі помилки, «колискою нового польського патріотизму», яка, на його думку, була «останньою війною за національну незалежність у чисто шляхетському дусі» [1; IV, 485], що опиралася також на представників різних верств народу, серед яких він називає козака Саву-Калінського (*Sawa-Caliński był kozakiem*) [1; IV, 486], то у новому синтезі [9] він фактично піддає її нищівній критиці і як пише Є. Матерницький, відмовляє конфедератам у «великому політичному розумі», вважаючи, що це був «невмілий у політичному сенсі і неефективний у військовому плані рух, що спричинився до найгірших для країни наслідків». З висновків Шуйського виходить, що Барська конфедерація мала «анархічний характер», «суттєво спричинилася до першого поділу Польщі в 1772 р.» і була «безпосередньо пов'язана з угодовською політикою краківських консерваторів» [26, 102]. Все ж, що стосується Барської конфедерації, то «її образ, намальований у 1880 р. [9], був більш однозначним за своїм значенням, ніж той, що був представлений істориком у 1866 р.», а також більш значущим й майже еквівалентним висунутій раніше на перший план «боротьбі проти Росії за незалежність Польщі» [26, 98, 100].

Як і Лелевель, Ю. Шуйський гостро засудив «уманську різню» [1; IV, 441], яка «перешкодила будь-якому посиленому розвитку конфедерації у південно-східних районах» [1; IV, 443]. Гайдамацький рух, за його словами, виник тоді, коли «козацтво офіційно припинило своє існування для Польщі»: «Москва, пані Запоріжжя, була природною основою тих рухів, в яких бажання грабувати і ненависть до польського елементу поєднувалися з релігійним фанатизмом /.../. Петро Великий вже використовував гайдамаків у політичних цілях» [т. с., 439], а Катерина II, у своєму маніфесті (в атенічність якого вірить Шуйський) «закликала шизматичне населення до різни» [т. с., 440], [26, 91]. Львівський історик Х. Шмітт (Schmitt) також вважав, що причиною невдоволення в Україні були переважно зовнішні фактори, а не лише козаки. З іншого боку, Шуйський писав про тих «людей, котрі стали поляками за звичаями та модою, що не виключало соціальної ненависті до аристократичних поляків» [5, 214]. Ю. Шуйський, автор праці «Відродження та реформація в Польщі» [11], від романтичних поглядів на реформацію та контрреформацію у львівському виданні [1] переходить у 1870-х рр. до «угодовського монархізму». Події, напр., що відбулися за часів останнього Ягеллона, він характеризує уже негативно, як «релігійне потрясіння» та «велику релігійну та політичну плутанину» [9; 165, 168]. Оцінка подій 1768–1772 рр., що їх подає Шуйський у своєму синтезі 1880 р. [9], також відрізнялася від попередніх його поглядів на них і як підкреслив згаданий Є. Матерницький, «практично не мало нічого спільного з поглядами Й. Лелевеля, це було їх запереченням» [26, 101]. Значно ширше події 1768–1772 рр. описав згаданий Г. Шміт у другому томі своїх «*Dziejów Polski XVIII i XIX wieku*, що вийшли у Варшаві того ж 1866 р., що й [9].

Козацька тематика зустрічається і в згаданій праці «Поляки та Русини в Галичині», виданій з суспільно-політичною метою і яка, як писав сам автор, спри-

яла «розширенню знань австрійців про поляків та українців» [5]. Вона складається з вступу і семи незалежних розділів, що містять загальні етнографо-географічні, історичні та статистичні (5, 126–148) відомості про Галичину, її територію і населення (5, 5–31), народні звичаї та народну творчість (5, 32–70), політичні і «культурно-історичні школи» (5, 71–99), товариства за останні сто років (5, 100–125), історію літератури поляків та українців (5, 168–282), а також підбірку «Старе і нове з пташиного лету» (5, 149–167). Відомості про події та особистості з історії, науки та літератури українського народу, щоправда, викладені часами досить поверхнево, а низка фактів з історії козацтва повторюють уже викладені факти у львівському виданні [1], ідейно припасовані до згаданого переломного періоду у поглядах автора кінця 1870 р. [2; 4]. Виклад думок про українську літературу, що охоплюють й козацьку тематику (у т. ч. фольклорну), вартій особливої уваги і буде розглянутий нами окремо. «Козацькі війни викликали цілу серію рапсодичних народних співів (eine ganze Serie rapsodischer Volksgesänge) та популярних хронік» [5, 221], пише там Шуйський, пояснюючи далі зі своїх позицій про близькість мов: «Перші жили народною мовою, другі (літописи очевидців, літописи Самійла Величка та Григорія Грабянки) були опубліковані лише у поточному столітті. В якості історичних упорядників слід згадати: Сильвестра Косова (пом. 1657) з його «Патериконом», Сафоновича та Боболінського. Додамо, що «палкий патріот» [5, 197] Шуйського, поет-хроніст Самоель з Скішпни Твардовський, що оспівав «справжні вогні славних справ свого часу» і книга якого про своє посольство Порту «стала одним з найцікавіших описів Константинополя 17-го століття» [5, 197], у своїй хроніці та компліативній «Громадянській війна» (або «Домовій війні з козаками», *Wojna Domowa*; 1660), використавши твори М. Кучваревича, Фрикача, щоденники Войцеха М'ясківського, кілька документів Богдана Хмельницького, урядові реляції та ін. документи про битви Берестецьку, Жовтовдську, Збарзьку, Зборівську, Корсунську, Пилявецьку та під Шульжицями, тогочасну кореспонденцію тощо, уточнив низку хронологічних подій та подав деякі невідомі факти з козацької історії, не дивлячись на своє негативне ставлення до Визвольної війни українського народу взагалі та козаків зокрема. Покладаючи вину війни на козаків та український народ, що «ненавидить своїх панів», і приписуючи смертельні гріхи Б. Хмезницькому, в особі якого він змушений визнати визначного полководця і дипломата, він одночасно звинувачує державний лад Польщі, її свавільну воячину та шляхту, особливо її надмірну пиху та непомірне гноблення нею селян, а також у порушенні прав та давніх вольностей козацтва. Твардовський зібрав 1639 р. цікаві матеріали про Роксолану, на основі яких 1838 р. була опублікована про неї невелика праця у другому томі львівського альманаху «Слов'янин» («Słowianin»).

Ідейним послідовником «як світлих, так і темних сторін таланту Твардовського» Шуйський вважає «досвідченого воїна, згодом тихого фермера і невтомного письменника» Венцеля Потоцького (пом. бл. 1697), «своєрідного польського Торквато Тассо», автора, зосібна, «великої епічної поеми: «Хотинська війна» у 10 піснях, опублікованої лише 1850 р. А. Біловським (Bielowski) і помилково приписуваної Андреасу Липському (Lipski)» [5, 198–199]. «Але його історична точність, те, що також трапилося й з Твардовським, – аналізує Шуйсь-

кий, – не дозволила створити справжній витвір мистецтва /.../, бракувало майстерного поведження з поетичною мовою», хоча «його могутній вірш шумить, як народи війни, даючи відчуття, що його написала лицарська рука, яка неповторно відтворює піднесений пафос війни /.../ з незліченними образами та порівняннями, міфологічними, антифонними та біблійними цитатами» [5, 199].

Шуйський знав добре поезію одного з кращих представників польського бароко Яна Анджея Морштина (Morsztyn, 1621–1693), дві рукописні збірки (з 1647 і 1661 рр.) якого були вперше видані у XIX ст. Поет, перекладач і державний діяч, котрий 1649 р. увійшов до почту польного коронного гетьмана Єжи Любомирського (героя однойменної драми Шуйського, поставленої 1895 р. на сцені театру в м. Хирів під керівництвом проф. Р. Копенса /Koppens/). Від 1653 р. став наближеним короля Яна II Казимира, а 1668 р. – великим підкав'рбієм коронним, займаючись водночас, зосібна, деякими козацькими справами і виконуючи декілька дипломатичних завдань (як посол у Стокгольмі, Відні, Франкфурті). Прославляючи свою покровительку, польську королеву Марію Луїзу, в одній з поезій він гужить за перерваними зв'язками РП з козацтвом і пише (як каже Шуйський «блискучим отгавним стилем»): «Я бачу втраченими, так! своєю поведінкою / Україну, бачу [...] центри / Корсунь, Пилявці, бачу татар, / Об'єднаних з тими, хто б служив нам / Проти турків [...]» [5, 205]. Цікаво, що Шуйський згадує у своєму творі низку природознавців чи їхні роботи, зосібна, оптику Вітельо [5, 173], математиків Михайла з Олькуша, Брудзевського, Коперника [т. с., 177], чотиритомну «Енциклопедію всіх знань» Хмельовського (Chmielowski's Encyclopädie alles Wissens. Lemberg, 1753), астрономів Почобута та Я. Снянадецького [т. с., 231], зупиняється на характеристичі епохи реформ і науково-освітньої діяльності Едукаційної комісії, заснованих гімназії та ліцею у Кременці, Національного інституту Оссолінських та відновленого університету в Львові [т. с., 215]. Він подає відомості про друкарів Ф. Скорину і більш детально Ш. Фіюля (Sveybold Fiol) та його літургічні друки «рутенського обряду» (des ruthenischen Ritus) [5, 178], а також про початок поширення гуманізму в РП. Посилаючись на Сакрана (Sacranus, Joan. De egoribus Ruthenorum), польський історик називає деякі твори українських письменників-полемістів, противників унії, а саме: «Христофора Бронського (псевдонім Філалет), автора «Апокризису до Брестського собору» 1597 р., Захарія Копестинського: «Про єдність віри», Мелетія Смотрицького († 1633 р.), автора «Плачу» (1610), в якому він виступає як православний, «Апологій» (1628), в якій він постає палким уніатом» [5, 213]. Разом з тим Шуйський вважає, що значну увагу треба зосередити на діяльності отців-базиліан і ставить «Василіанський орден в один ряд з піаристами, як центр західного (abendländische), гуманного виховання» [5, 232].

Далі він пише про «ще більш важливий рух на літературній ниві» (Густановський, Борецький, Сафонович, Сатановський, Сакович, Транквіллон, Максимович) навколо Києво-Могилянської колеґії, згодом – академії, які, на його думку, «як не дивно, наслідували польські зразки» [5, 213]. Талановитими українцями Шуйський називає Завадовського, Безбородька, Тросцького, та єпископа Кониського, які «стали інструментами об'єднаної тенденції імперії». Літописці ж Маркович, Ханенко, Симоновський також, на його думку, «прямують до великоруської літературної мови», від яких недалеко стоїть священник

часів Мазепи К. Зеновієв, «поганий версифікатор сатиричного змісту». Зате виявився «оригінальним автодидакт» Скоровода, що «сформував перехідну точку до самовпевненої епохи русинської літературної творчості», яка починається з травестійної «Енеїди» Котляревського, «протеже князя Репніна, приватного учителя, автора двох народних п'єс для русинів» (Наталка Полтавка та Москаль-чарівник) [5, 234]. Народна література, як пише Шуйський, починається з Гулака-Артемовського та Квітки-Основ'яненка, але «справжній розквіт русинської літератури, за яким слідував також літературний рух у червоно-русинській Галичині, що збігся з публікацією перших поезій Тараса Шевченка (1840) і може розглядатися паралельним одночасному блискучому періоду польської літератури» [5, 234].

Твори Ю. Шуйського й література про нього, що зберігаються в книгозбірнях України, містять інколи цікаві провенієнції. У фонді літератури польською мовою ВБЗІК ІК НБУВ мається книга редактора низки творів Ю. Шуйського [7, Ser. III], званого історика Міхала Бобжинського «Нариси з історії Польщі» (*Bobrzynski M. Dzieje polski w zarysie . T. II. Warszawa: Naklad Gebethera i Wolffa. Kraków: G.Gebethber i Spolka 1881*) [29]. На титульному аркуші цієї книги розміщені овальні печатки, фіолетова «Léon Idzikowski librairie & magasin de musique á Kieff Krestchatik maison Popoff» та синя «Własnost... Liona Idzikowskiego przedana byc nie może». На зворотній стороні обкладинки – чотирикутна голуба наліпка: «Переплетная Петра Барскаго в Кieve Уг/ол/ Софийск. и Мало-Житом. ул/иц/, д. Кобца № 10». Період розміщення книжкових знаків – поч. ХХ ст.

М. Бобжинський був учнем Валер'яна Калінна, Станіслава Тарновського і Станіслава Козьмяна, всі з оточення Юзефа Шуйського [17, 515–540], котрого медієвіст, професор історії Львівського університету Станіслав Закшевський вважав одним із головних очільників краківських істориків. Як відзначає Л.І. Лаврук [16, 71–74], останній був переконаний, що цій новій краківській історичній школі притаманний, передовсім, своєрідний «політичний» рух, що з'явився на противагу «повстанським настроям», які зійшли зі сцени після поразки Січневого повстання.

З колекції Л. Ідзіковського у фонді літератури польською мовою ІК НБУВ зберігається й згадана праця Ю. Шуйського «Історії Польщі стисло розказаної дванадцять книг» 1880 р. [9]. На першій сторінці книги міститься овальна фіолетова печатка «LÉON IDZIKOWSKI librairie & magasin de musique á Kieff Hrestchatik Maison Popoff». Період розстановки книжкового знаку – друга пол. ХІХ ст.

Поляк Леон Вікентієвич Ідзіковський (1827–1865, Київ) заснував 1858 р. у Києві нотну фірму, яка протягом 1859–1865 рр. видала близько 100 творів, головню, польських композиторів, а пізніше – багато українських композиторів, включаючи твори М.В. Лисенка. У 1911–1944 рр. фірма мала свій філіал у Варшаві. Вона перестала існувати 1920 р. [21, 1–2]. Дослідження книжкових знаків на книгах польських істориків, які писали про українське козацтво, у згаданому фонді ІК НБУВ дає можливість стверджувати, що деякі з них зберігалися у книгозбірні Л. Ідзіковського в Києві в др. пол. ХІХ ст.

У фонді бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету зберігаються вісім творів Ю. Шуйського, на титульному аркуші яких поміщено

книжний знак «Biblioteka Liceum Krzemienieckiego» (йдеться про міжвоєнний лицей, а не XIX-го ст.) [19, 137, № 870–877]. При цьому титульна сторінка його комедії «Двір королеви Владислава» (Szujski J. Dwór Królewicza Władysława: komedia historyczna w 3 aktach. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1876. 45 s.) містить ще додаткові знаки: Biblioteka Państw. Pedagogium L.K. w Krzemieńcu; Biblioteka Państwowe Seminarjum Nauczycielskie w Krzemieńcu; Библиотека Кременецкого Государственного Учительского Института [19, 137, № 870].

Поповнення бібліотек відбувалося часом і шляхом книжкового обміну між ними: на примірнику, напр., львівського видання його драми «Dzierzanowski» (1859) [8], крім печаток львівських книгозбірень, знаходиться також попередньо поставлена Народної бібліотеки у Варшаві.

Твори Шуйського потрапляли не лише до бібліотек наукових чи учбових закладів в Україні, але деколи – і до релігійних. Наприклад, у бібліотеці львівських домініканів зберігалася конволюта трьох публікацій щодо «Полеміки» Ю. Шуйського з Л. Вольським про «справи народні», а саме: «*Józefa Szujskiego z Ludwikiem Wolskim Polemika w sprawach narodowych / J. Szujski. I. L. Wolskiego. Diagnoza (wydanie drugie). II. J. Szujskiego. O fałszywej historii jako mistrzyni fałszywej polityki (wydanie drugie). III. L. Wolskiego. Odprawa Panu Szujskiemu.* - Lwów: Nakładem K. Wilda. Z Drukarni Ludowej pod zarządem St. Baylego, 1878. S. 55–82. Нині у Науковій бібліотеці Львівського національного університету (216527.1). Конволюта має печатку синім чорнилом на титулі (та на ін. стор.): «Biblioteka III. Zakonu św. O. Dominikanów we Lwowie».

Юзеф Шуйський (Szujski, 1835 – 7.02.1883) – представник княжого роду Шуйських, польський історик, політичний діяч, публіцист, літератор, перекладач, учасник польського повстання 1863 р., професор польської історії (з 1869 р.) та ректор Ягеллонського університету (1878–1879), Генеральний секретар Польської Академії знань у Кракові (1872–1883), один із представників кравківської нової історичної школи, котрий спочатку стояв на ліберальних, потім – на консервативних засадах. Особисті спогади з дитинства й юності Шуйський розповів у деяких своїх літературних творах. Наприклад, під впливом й «нахненням чарів та спогадів із регіону Нового Сонча (Nowy Sącz)», з яким його єдали родові та дружні зв'язки, він пише свою ранню повість «Pan z Rożnowa», що була надрукована в «Dzienniku Literackim» лише 1858 р., в якій трагічна історія рожновського замку прикро перегукується з подіями у «Каньовському замку» Северина Гощинського (Goszczyński) [15, 26]. Наступного року у тому ж журналі з'явилася його поема «Слуга могил або традиція Вавеля» (Sługa grobów albo tradycja wawelska), яка дає можливість «заглянути до самого дна душі поета, щоб зрозуміти його життя» [15, 26]. Вона була надрукована під псевдонімом Єжи Поганя (Jerzy Pogania). Низку деяких інших своїх праць, переважно літературних і публіцистичних, Ю. Шуйський оприлюднив під такими псевдонімами та криптонімами: Hilary Bączalski, Jerzy Prawdzie, Dymitr Kocynryk, Nie-Van-Dyk, Michał Skiba, Mateusz Wszędobyła, Mateusz Żuraw, Autor Anny Jagiellonki, Dziedzic na Małej i Wielkiej Bączali, Józef spod Krakowa, Józef Sz., J. Sz., J. S., Sz. [15, 27]. Особливий інтерес представляє львівське польськомовне видання 1862–1864 рр. «Вибраних праць» Шуйського в чотирьох томах під загальною назвою «Історія Польщі [...] згідно останніх

досліджень» [1], що є однією з перших узагальнюючих праць з історії Польщі від найдавніших часів до XIX ст. У ній автор значну увагу приділив історії українських козаків, зокрема, їх участі у битвах під Цецорою і Хотиним, про що він 5.XII.1870 виголосив доповідь у краківському «Говаристві братньої допомоги студентам («учням») Ягеллонського університету», яка була опублікована наступного року [6], а також 1880 р. [9, 252] та 1889 р. в історичній серії «Dzieł» [7, III, т. 6]. На обидва останні видання посилається М. Грушевський у своїх джерелах до історії козаччини 1620–1625 рр. [18, VII, 588].

Шуйський дбав про розвиток освіти, науки і культури, особливо в Галичині [14], про заснування нових провінційних бібліотек [23, 75–76]. Відмічаючи з прикриттю пониження рівня викладання у його часи в «школах єзуїтських, недавно запроваджених школах піарських, академічних колоніях» [9, 308], він високо оцінив діяльність Едукаційної комісії (створеної 14.X. 1773) у відкритті нових публічних учбових закладів, у т. ч. у Вінниці та Кременці [9, 371].

Під впливом Шуйського сформувалася низка польських та українських істориків, зосібна після прочитання його «Історії Польщі» 15-річний Ш. Аскеназі (Askenazy) написав історичний нарис про давні часи Польщі (Piastów, Jagiellonów i królów elekcyjnych na 160 c.). На роздуми Шуйського про колонізацію наших теренів звернув увагу В. Липинський, відмітивши негативні наслідки денационалізації української шляхти і її відхід від державницьких, зокрема, козацьких справ. В останні роки свого короткого життя Ю. Шуйський, думаючи про нове видання зібрання своїх творів, підготував їхній список, поповнювати який іншими його працями вважав недоцільним. Після його смерті під головуванням професора Ф. Цолля (Zolla), була створена Редакційна колегія, котра сумлінно поділила його праці за їхнім типом та змістом [15, 23], в результаті чого заплановане видання (Wydanie zbiorowe) було здійснено в трьох серіях у дев'ятнадцяти томах (нумерація останніх є незалежною у кожній серії) протягом 1885–1889, 1894–1896 рр.

Перша серія у семи томах, що містить літературні твори, вийшла 1885–1889 рр. під редакцією С. Тарновського (Tarnowski) [7]. Вона охопила, зосібна невеликі поезії часів першої молодості (т. 1), драматичні твори («Самуель Зборовський», «Гальшка з Острогу», «Єжи Любомирський», «Королева Ядвіга»; «Твардовський», «Адам Смігельський», «Zborowscy», «Димитрій Другий» /т. 2, 3; 1886/; «Єжи Оссолінський», «Коперник», «Длугош і Каллімах»; переклади з Есхіла, Арістофана, Шекспіра і Кальдерона /т. 4, 5 1887/), три романи та «Нарис історії письменства нехристиянського світу» (Rys dziejów piśmiennictwa świata niechrześcijańskiego, т. 6; 1888), літературна критика і інаугураційний виступ ректора Ю. Шуйського 25.XII.1878 р. у Ягеллонському університеті, некрологи та ін. (т. 7, 1889). Друга серія у дев'яти томах, що містить історичні твори, вийшла 1895–1899 рр. (чи 1894–1899 рр. ЗВІР) під редакцією С. Смолки (Smolka), чотири перші з яких присвячені «Історії Польщі» (Dzieje Polski – далі Dzieje), а останні – «Історичним оповіданням та роздумам» (Opowiadania i roztrząsania) (т. 5–8; 1889), а також важливі «Історії Польщі стисло розказаної у дванадцяти книгах» з додатком: Джерелознавство історії Польщі (т. 9; 1889; [4]; пор. [9]) [7]. Третя серія у трьох томах, що містить соціально-політичні твори Ю. Шуйського, вийшла 1885 (т.1, 2) і 1894 рр. під редакцією М. Бобжинського

(Bobrzyński). Вона охоплює його «Портрети», видані під псевдонімом Не Ван-Дика (Nie Van-Dyka, парламентські виступи на Четвертому засіданні Галицького Сейму, листування, а також, як додаток, польсько- і німецькомовні тексти його видані раніше [5] праці «Поляки і Рутени в Галичині».

У своїх працях Ю. Шуйський головну увагу приділяв політичній історії РП, досліджував причини її падіння, звинувачуючи в цьому інколи козаків і одночасно не обходячи недоліків польської держави, що часто користалася їхньою допомогою. Він виступив захисником сильної монархічної влади, зразком якої він із часом почав уважати Австро-Угорщину. Досліджуючи історію католицької церкви, історик позитивно розцінював Люблінську унію, відмічаючи в ній прояв цивілізаторської місії Польщі на Сході. Також у своїй науковій творчості польський історик схвалював експансіоніську феодальну політику РП та головну роль в історичному процесі відводив провидінню.

Разом зі Станіславом Козьмяном Ф. Шуйський був 1866 р. одним із засновників науково-літературного щомісячного журналу «Przegląd Polski». Реноме науковця, літератора і політика досить міцно закріпилося за Ю. Шуйським у тогочасному суспільстві. Ян Матейко написав, наприклад, його портрет, а на картині «Прусська данина» він представив його в образі вихователя молодого королевича Сигизмунда Августа. Один із лекційних залів Collegium Novum краківського Ягеллонського університету носить ім'я Юзефа Шуйського [22, 357].

Історичні праці Ю. Шуйського, у т.ч. його «Historyi Polskiej» [9], містять вагомий фактологічний матеріал з історії українського козацтва, хоча часами й суперечливий. Не дивлячись на те, що праця була написана та видана у Польщі в другій пол. XIX ст., її основні положення щодо військової активності українського козацтва в XVII ст. та неоднозначні оцінки політичної, соціальної та релігійної ситуації, особливо на час Визвольної боротьби українського народу, варті й надалі уваги сучасного історика. За переконанням автора, козацька традиція постійно живе в душі незалежного українця: «Козацтво і донині залишається традиційною історичною основою Русина, котрий відчуває неприязнь (czuje wstręt) як до /всього/ польського, так і до московського /.../» [13, 161].

Ю. Шуйський досить детально висвітлив події епохи П. Сагайдачного, вказуючи на роль козацтва в укріпленні православ'я в Україні. Польський історик, захищаючи державницькі позиції Речі Посполитої, все ж покладав часткову відповідальність за руйнівні для Польщі наслідки подій козацьких часів на деяких польських монархів та велику шляхту. Критикуючи негативні риси українського козацтва, він відмітив і його позитивні сторони, виділивши, зокрема, унікальність особистості Б. Хмельницького в історії українського козацтва та РП. Низка положень Ю. Шуйського залишається актуальною й для сучасних козакознавчих наукових досліджень в Україні.

Джерела та література

1. Szujski Józef. Dzieje Polski, podług ostatnich badań spisane. T. I-IV. Lwów: Kar. Wild, 1862-66. T. I, 1862, 294+XII s.; T. II, 1863, 340+VI s.; T. III, Cz. I (1572-1668), 1864, 407+III s.; T. IV, Cz. II (1668-1794), 1864, XVI+497+III s.; T. IV, cz. 2 & 3 (1748-95). Dodatek (1795-1864), 1866, XVI+752+ 337 s.

2. Dzieła Józefa Szujskiego. Wydanie zbiorowe. Serya III. T.1. Pisma polityczne. Kraków: w drukarni «Czasu» Fr. Kluczyckiego i Spółki pod zarządem Jó. Łakocińskiego, [nakładem rodziny Józefa Szujskiego], 1885. 415 s.
3. Dzieła Józefa Szujskiego. Wydanie zbiorowe. Serya I. T.VII. Literatura i krytyka. Sprawy Akademii Umiejętności. Mowy. Niekrology. Fragmenta. Kraków: w drukarni «Czasu» Fr. Kluczyckiego i Spółki pod zarządem Jó. Łakocińskiego, [nakł. rodziny Jó. Szujskiego], 1889. 571 s.
4. Dzieła Józefa Szujskiego. Wydanie zbiorowe. Serya II. T. IX. Historia Polski treściwie opowiedziana - ksiąg dwanaście z dodatkiem pt.: Źródłoznawstwo historii Polskiej. Kraków: w drukarni «Czasu» Fr. Kluczyckiego i Spółki pod zarządem Jó. Łakocińskiego, [nakł. rodziny Jó. Szujskiego], 1889. XIII+438 s.
5. Szujski J. Die Polen und Ruthenen in Galizien. Wien und Teschen [Český Těšín]: Verlag von Karl Prochaska, 1882. 282 S. Ser. Die Völker Oesterreich-Ungarns. Ethnographische und culturhistorische Schilderungen. Bd. 9.
6. [Szujski J.]. Cecora i Chocim. Prelekcya prof. Józefa Szujskiego z dnia 5. Grudnia 1870, na korzyść Towarzystwa bratniej pomocy uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Osobne odbicie z «Przeglądu Polskiego». Kraków: druk Uniwersytetu, 1871. 16 s.
7. Dzieła Józefa Szujskiego. Wydanie zbiorowe. Ser. I. Red. S. Tarnowski (dzieła literackie; t. 1-7, 1885-89); Ser. II. Red. S. Smolka (dzieła historyczne; t. 1-4 Dzieje Polski, 1895-96; t. 5-9 Opowiadania i roztrząsania, 1889); Ser. III. Red. M. Bobrzyński (pisma polityczne, historia polska, t. 1, 1885, t. 2, 3, 1894). Kraków: w drukarni «Czasu» Fr. Kluczyckiego i Spółki pod zarządem Jó. Łakocińskiego, [nakł. rodziny Jó. Szujskiego], 1885-89, 1894-96.
8. Szujski J. Dzierżanowski, dramat w pięciu aktach. Lwów: nakład i druk Manieckiego, 1859, 94 s. (Окрема відбитка з Dziennika literackiego, № 32-39).
9. Szujski J. Historyi Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście. Warszawa: [W drukarni J. Bergera], 1880. 384 s.
10. Szujski J. Ludwíg Węgierski i bezkrólewie po jego śmierci. Opowiadanie historyczne // Opowiadania i roztrząsania historyczne: pisane w latach 1875-1880. Warszawa: Nakł. Gebethnera i Wolffa; Kraków: w drukarni Wł. Anczyca, G. Gebethner i Spółka. 1882. S. 67-183.
11. Szujski J. Odrodzenie i reformacja w Polsce: pięć odczytów publicznych Józefa Szujskiego w ziemie r. 1880. Warszawa: drukiem «Wiek», 1880. 103 s.
12. Шуйський Ю. Поляки і русини в Галичині // Незалежний культурологічний часопис «Ї». 17-й рік видання. Гол. ред. Тарас Возняк. 2006. С. 72-79.
13. Szujski J. Polacy i Rusini w Galicyi. W.L. Anczyce, 1896. 213 c. C. 161. – URL <https://books.google.com.ua/books> (дата звернення 20.03.2021).
14. Szujski J. Kilka myśli o obowiązkach narodu względem ludu w sprawie oświaty, Krakow, 1869.
15. Wcześny W. Tworzenie literacka, historyczna i publicystyczna Jozefa Szujskiego // Almanach Sądecki. N 3(8). Nowy Sącz, 1994. S. 22-37.
16. Лаврук Л.І. Поява концепту «краківська історична школа» в польській історіографії // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. Т. 169. К., 2015. С. 70-75.
17. Zakrewski S. Michał Bobrzyński: Próba charakterystyki historyka // Kwartalnik Historyczny. Rocznik XLIX. Zeszyt 4. Lwów: Druk nakładem Polskiego Towarzystwa Historycznego, 1935. S. 515-540.
18. Грушевський М. Історія України-Руси в одинадцяти томах, в дванадцяти книжках [Т. 1-10]. Київ: Наукова думка, 1991-1997. Т. 4, 1993, 536+4 с.; т. 6, 1994, 663 с.; т. 7, 1995, Х+624+4 с.
19. Каталог фонду рідкісних видань наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Бібліографічний покажчик. – Тернопіль – 2011. 84 Художня література Польщі Ч. 2. N-Z (1830-1959 pp.). С. 137, № 870-877.
20. Радовський В.С. Таємниче зникнення гетьмана Ізмаїла / В.С. Радовський. – Львів: Арт Медіа, 2010. 30 с.

21. Идзиковский Л.В. Музыкальная энциклопедия. С.1-2. – URL: // http://enc-dic.com/enc_music/Idzиковskij-L-V-2915.html (дата звернення 27.04.2021).
22. Сінкевич Є.Г. Краківська історична школа в польській історіографії. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 357 с.
23. Szocki J. Czasopisma i ich miejsce w księgozbiorze domowym Józefa Szujskiego (1835-1883) // Kwartalnik Historii Prasy Polskiej. 1992. R. 31. № 1. S. 71–88.
24. Szocki J. Księgozbiór Józefa Szujskiego // Domowy świat ksiązek. Wybrane księgozbiory polskie w XIX wieku. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2000. S. 11–42.
25. Wcześny W. Księgozbiór Józefa Szujskiego w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Józefa Szujskiego w Nowym Sączu. Kielcy, 1968.
26. Maternicki, Jerzy. Joachim Lelewel i Józef Szujski: wizje konfederacji barskiej // Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці XIX і XX ст.: колективна монографія / за редакцією Віталія Тельвака, Лідії Лазурко та Павла Серженги. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 77–103.
27. [Франко, Іван]. Die Polen und Ruthenen in Galizien von dr. Josef Szujski. Wien und Teschen. Verlag von Karl Prochaska, 1882. Рецензія // Світ. 1882. № 14, 25 лютого. С. 250 (передрук - Франко І.Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. Т. 53 К.: Наукова думка, 2008. С. 42–44.
28. Павлик М. Список творів Івана Франка за перше 25-ліття його літературної діяльності: 1874–1898. Львів, 1898. С. 11.
29. Bobrzynski M. Dzieje polski w zarysie. T. II. Warszawa: Nakład Gebethner i Wolffa. Kraków: G. Gebethner i Spolka, 1881. 397 s.
30. Teller, Adam. A Chronicle of Bohdan Chmielnicki's Siege of Lwów in 1648 Lwów, Akta radzieckie vol. 53, pp. 157-162. Published by Dr. Aleksander Czołowski in: Kwartalnik Historyczny 7 (1892): 543–550 // Early Modern Workshop. Jewish History Resources. Vol.10. University of Maryland. 2013. P. 27–37.
31. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітиматії: стосунки з Москвою та Варшавою, 1654–1665. К.: Інститут історії України, 2001. С. 33–34.
32. Якубова Т. Визвольна війна під проводом Б. Хмельницького та місто Львів у польській історіографії (за матеріалами польського фонду НБУВ) // Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття. Київ, 2014. С. 75–77.
33. Якубова Т., Матвішин Я. Українське козацтво та Батурин в західних історичних джерелах та історичних працях: історіографічний аспект // Батуринська старовина. Вип. 9 (13). 2021/22 (в редакції).
34. Rebenok V. Ukrainian cossacks in the Battle of Tsesora and the Khotyn war in scientific works of Józef Szujski // Східноєвропейський історичний вісник. Вип. 9. 2018. С. 26–33.

Ірина Ярошевич (Київ)

доцент кафедри бізнес-лінгвістики

ДВНЗ «Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана»,

кандидат філологічних наук, доцент

Формування орфографічного узусу в староукраїнському письменстві XVI–XVII ст.

Найсуттєвішою ознакою ідентичності нації, основою її етнокультурної цілісності є мова, що функціонує у різних сферах суспільного життя народу у двох виявах: усному розмовному мовленні та в писемному літературному. На